

NOGLE GAMLE DANSKE KØBMANDSTYPER

Af

R. BERG

Det er en kendt Sag, at vore gamle Købstæder er opstaaet ved Indvandring, og der kan vel næppe være Tvivl om, at Grundstammen af denne har været dannet af de tidligere omstrefjende Handelsfolk, der med deres Varelager pr. Vogn eller Skib drog om fra Sted til Sted, hvor der bød sig Lejlighed til for Afsætning.

Som fastboende har de ret hurtigt forstaaet at gøre sig til det bærende og førende Lag i de talrige Smaakøbstæder, som grundedes herhjemme allerede i den tidlige Middelalder. Der er al Grund til at tro, at Forordningen af 15. Februar 1422, der fastslog, at Købstadsstyrelsen skulde ligge hos Købmænd og dermed ligestillede, kun er Udtryk for en alt for længe siden herskende Tilstand.

Naar det i samme Forordning hedder, „at vore Borgere og Købstadmænd til os tit og ofte talet og for os kært og særdeles nu allersidst i Ringsted, at det, som da deres Bjæring og Købmandsskab af skulde have og holde skelligt Regimente med, som i Købstaden burde være, det have nu andre Mænd paa Landet, saa som er Bønder og Vordnede og Forprangere i Landet det de have fals at haandtere alt Købmandsskab, saasom er Humle, Klæde, Staal, Sardug, Lærred og saadanne Stykker, og at Hvermand, som vil farer og vandrer til nye Fiskelejer i Landet og køber der, hvad dem lyster og gør stort Forkøb, baade paa Sild, paa Fæ og paa allehaande Købmandsskab“, saa er der Grund til at tro, at denne ældre Købmandsstand dog ikke helt har magtet sin Opgave, dels fordi

den har manglet Kapital til at gøre sig til Herre over Om-sætningen, dels fordi Produktionen endnu har været saa ringe, og Selvforsyningen saa omfattende, at der ikke ved den egentlige Handel og Omsætning indenfor de smaa Købstæders Om-raade har været nok at tjene ved alene at være Købmand.

Hvor det er muligt at godtgøre det, ser man da ogsaa, at Købmændene skaffede sig Indtægter paa alle andre Maader end ved Handel. De fleste af dem har været Grundejere i Byen og ejet mange Gaarde og Huse, som de har haft Indtægt af ved at leje ud. Mange af dem har drevet Værtshushold og Gæstgiveri, og ikke faa har laant Penge ud mod Renter.

Det er da ogsaa interessant at konstatere i de enkelte Til-fælde, hvor det er muligt, at det altid er smaa Summer, der i Forhold til Købmandens hele Formue har været bunden i den egentlige Handel. Ribe Købmanden Hans Friis, der levede i første Halvdel af 17. Aarhundrede, efterlod sig ved sin Død et Bo, der vurderedes til 50345 Dlr. Deraf stod der i Kram-varer, som fandtes i Boden, mest Alenvarer, kun 1220 Dlr., i Mjød 756 Dlr. og i Vin 54 Dlr. Paa samme Maade med Aalborg Købmanden Kristoffer de Hemmer. Da hans Formue opgøres 1622, stod der af de samlede Aktiver 9780 Dlr. kun 3832 Dlr. i Varer. Noget lignende gælder Aalborg Købmanden Johan Brandts Bo. Ved Skiftet var af 24927 Dlr. kun 8692 Dlr. anbragt i Varer. Ligesaa Aarhus Købmanden Christen Bas-balle, af hvis Bomasse 30000 Dlr., der 1687 stak 5661 i Varer, men i Købstadejendomme 3450 Dlr., Kornvarer og Sølvtning 354 Dlr. Rede Penge 2800 Dlr., Obligationer (Forskrivninger og Panter) 6295 Dlr., Bohave 841 Dlr., Jordegods 1492 Dlr., sikkert Tilgodehavende 2238 Dlr., uvist Tilgodehavende 3562 Daler.

En anden Basballe i Aarhus ejede 1717 over 50 Ejen-domme i Byen. Desuden drev han 22 Gaardsavl, ejede flere Konge- og Kirketiender. Hans Indbo var assureret for 10000 Dlr., Guld, Sølv og Juveler for 10000 Dlr. Efter Moderen ejede han 4000, Kramvarer 10000 Dlr. I Arv efter Forældrene

7000 Dlr., Pantegods og udestaaende Tilgodehavender 5000 Dlr. 1727 købte han Hovedgaarden Østergaard i Salling.¹

Man har Indtrykket af, at den Slags Købmænd med Letthed kunde gøre sig til de ledende i Byen. Derom vidner da ogsaa Christian II's Bylov af 1522, hvori det hedder, „at de bedste og fornuftigste Borgere havde sluttet sig sammen i hver Købstad om at opkøbe alle Varer, den fattige Mand til Forprang“, og at det ikke blev anderledes i den følgende Tid kan ses af Christian IV's Forordning om Købstædernes Styrelse af 7. April 1619, hvori det hedder, at „en bedre Ordning af Nærig, Handel og Trafik har været meget forhindret af den Aarsag, at nogle enkelte udi hver Købstad Øvrighedsbestilling betjenendes den ganske Næring, som samme Steds falder, sig alene tilegner og den gemene Mand ved adskillige Praktiker derfra holder og Almuen fast efter deres eget Tykke regerer og under sig haver“.

Naar saadanne Storborgere, hvoraf der fandtes flere i hver enkelt Købstad, ikke fik større Betydning for Land og Rige end de faktisk fik, kom det af, at de hver for sig indskrænkede sig til lokal Virksomhed og ikke strakte Synet udenfor de snævre Købstadmure. Man nøjedes med, hvad der var at gøre paa selve Stedet og slog sig til Ro dermed. Desuden var selve Handelens Teknik saa primitiv, saa det var saare vanskeligt at oprette en egentlig Storhandel. Nogen Handelsflaade af Betydning, der kunde have fremmet Omsætningen fra Sted til Sted, fandtes ikke, og at transportere Varerne pr. Vognaksel vilde blive altfor dyrt. De fleste Købmænds Bogføring var desuden saa ringe, at de sikkert har nøjedes med at have den i Hovedet. Nogen egentlig Oversigt over deres Forretnings Omfang har næppe mange haft, men indskrænket sig til at notere i Kladde eller i Hovedet den Omsætning, der fandt Sted fra Dag til Dag. Reglen har været at arbejde sig støt og roligt frem. Ingen store Kup, der paa en Gang kunde give stor Vinding, indlod man sig paa, lagde Skilling til Skilling til de tilsidst blev til Dalere, som man saa anbragte i faste Ejen-

¹ Hübertz: Aktstykker vedr. Staden og Stiftet Aarhus. III. 335.

domme, der gav sikker Gevinst. Højst naaede man til som Købmanden Ditlev Enbek i Malmø, der levede i første Trediedel af 16. Aarhundrede, at føre en Slags Huskebog, en Kladde over den Kredit, han gav. Summerne for de enkelte Poster er opført med Romertal og ikke i Kolonner under hinanden, saa de har kunnet tælles sammen. Hver Gang en Post er betalt, er der slaaet en Streg over den. Denne Bog er aabenbart kun ført for ikke at glemme de forskellige Tilgodehaver, men den kontante Omsætning faar vi ingen Oplysning om, og højst sandsynligt har den gode Ditlev Enbek slet ikke haft nogen klar Forestilling derom, ogsaa fordi en stor Del af hans Varesalg har været simpel Ombytning med andre Varer.

Naar man gennemgaar de Poster, Ditlev Enbek har opskrevet i sin Kladde, der tillige omfatter de Varer, han har modtaget i Kommission til Videresalg, og som han først afregner, naar han har solgt dem, kan det ses, at han i det hele slet ikke har kalkuleret sine Priser. Han har gennemgaaende solgt dem for, hvad han har kunnet faa for dem. Paa enkelte Varer har han tjent tykt, op til 80 pCt., paa andre kun ca. 4—4½ pCt. og for atter andre slet intet.¹ Det hele synes at være gaaet paa bedste Beskub. Ikke fordi Ditlev Enbek har været nogen daarlig Købmand, men fordi Principet ikke saa meget er gaaet ud paa at tjene Penge, men paa at leve og holde den standsmæssige Levofod.

At bevare denne og sin Stilling indenfor den By, hvor han boede, har været den gamle Provins-Købmands væsentligste Id. Det at kunne hævde sin Position som en anset Borger længe efter sin Død har staaet for ham som særligt attraaværdigt.

Man kan endnu skønne det af de Epitafier, som saadanne Storborgere har ladet sætte op efter sig i vore Kirker. Læs f. Eks. hvad Christen Basballe har ladet skrive paa sin Faders og sit eget Gravsted i Frue Kirke i Aarhus:

„Staae gunstige Læser, har Du Lyst at læse Gravskrifter, saa læs og her, at her fandtes to som een, af et Blod, et Hus,

¹ E. Arup: Studier i engelsk og tysk Handelstvist. Tillæget.

et Embede, et Liv og Levned, nogen Stund fra hinanden adskilte, nu uadskillelige, hver i sin Grav. Hvo er Faderen? Velædle og velvise Jens Christensen Basballe, født 1637, død 1708, da han efterlod denne sin Søn, fordm højtbetroede Borgmester i Aarhus, oprunden af en af de fornemste Familier her i Byen, oplært ej alene i Byens Skoler, men endog paa fremmede Steder, hvorved han er fremvoksen i Gudsfrygt, Forstand og Erfarenhed, at blive det, han til Døden blev, en retskaffen Øvrighedsperson, en berømmelig Købmand . . .“

Af samme Art er nogle Optegnelser, som Aarhus Købmanden Rasmus Thestrup, der levede i det 17. Aarhundrede, har efterladt.

Det, der især har ligget ham paa Sinde, er at give Efterkommerne Rede og Regnskab for sine Forfædre, for at de kunde se, at de stammede fra Godtfolk. Vi faar endvidere omstændelig Besked om, naar hver enkelt af hans Børn er født, naar de kom i Skole, tog Examen og blev gift o. s. v. Det er, som om han herved har villet indprente andre til Efterfølgelse, hvor hæderligt og regelmæssigt Slægten vedblev at leve. Om et enkelt af Børnene, der ikke artede sig til Faderens Tilfredshed, ytrer han advarende i Anledning af, at han kun opnaaede den sjette Plads fra neden i Mesterlektion: „Maa derfor takke sin egen Ulydighed, om han det fortryder, naar han bliver gammel“.

Rasmus Thestrups egne Livsdata¹ har Interesse som typisk Eksempel paa en datidig Storborgers Opdragelse og Livsskæbne. Han fødtes 1589. 1599 sattes han i den danske Skole hos Lavrids Christensøn Duerigh og lærte „at skrive og regne hos hannem paa et Aars Tid“. Derpaa sendes han til Lübeck, hvor han atter lærte at skrive og regne et halvt Aars Tid, hvad der vel sagtens vil sige, at han blev oplært i den Viden, som ansaas for nødvendig for en Datids Borger af god Familie.

Naar han endvidere fortæller, at en af hans Lidenskaber var at samle paa Bøger, og at han ejede „over et halvt Tusinde indbundne Bøger foruden 85 Almanaker, gamle Dokumenter

¹ Hübertz anf. Arb. II, 307.

og Antikviteter“, tør man dog gaa ud fra, at hans Undervisning har været bedre end de flestes, og hans Læsning betydelig mere omfattende end alment var. 1603 døde hans Forældre af Pest, og Rasmus, der efter at hans fem Søkende ligeledes var døde af Pesten, var eneste overlevende Barn, vendte nu hjem til Fødebyen Thestrup. Der opholdt han sig i to Aar til 1605, da han 17 Aar gammel flyttede til Aarhus, svor sin Borgered og gav 6 Rdlr. i Borgerskabspenge. Aaret efter optoges han i Kræmmerlavet, i hvilket han til Igang gav 1 Td. Øl og en Skaal.

Han beretter nu videre om sin Forlovelse og sit Giftermaal i sit 22. Aar med „ærlige og gudfrygtige“ Kvinde Maren Olufsdatter, og om de Tillidsposter, han efterhaanden kom til at indtage som Rodemester, Overrodemester, Oldemand for Kræmmerlavet o. s. v., altsammen med en Omhu og Omstændelighed, der tydeligt viser, hvor megen Vægt han lægger paa Stillingernes Anseelse. Den ydre Anstand betyder i det hele meget for ham. At være agtet og æret af sine Medborgere, at være sparsommelig, sømmelig og adstadig i sin Optræden er for ham meget eftertragtelseværdigt. Hans Synspunkt er helt igennem det bestandigt borgerlige, han er bornert, men solid. En Gang imellem stikker Parvuen dog tydeligt frem, som naar han med kendelig Tilfredshed beretter, at der var „130 af Adel“ med ved hans Søns Bryllup.

Som Købmand ved han fuldtud, hvad Penge er værd. Midt i Sorgen over en af sine Sønners Død finder han Trøst i Beretningen om hans Sparsommelighed i følgende Vending: „Han var et meget godt og lydigt Gemyt, havde sendt mig herhjem, før han døde, 700 Dlr.“

Han giver nødigt Penge ud og korsrer sig over de Udgifter, han har, som naar han fortæller om en Søns Begravelse, at „den kostede mig over 60 Dlr.“ Meget samvittighedsfuldt omtaler han de Lejligheder, hvor det er gaaet ud over hans Pengepung. Betydningsfuldt for ham er det derfor ogsaa at fortælle, at han har ladet opsætte et forgyldt Epitafium over sine Forældre i Maarslet Kirke, eller at han har ladet sin egen Ligsten udhugge. Naar han et Sted beretter om et frygteligt

Uvej, saa er det, der har gjort Indtryk paa ham, ikke saa meget Elementernes Rasen som den Omstændighed, at han „finge Skade paa Huse og Tagsten for mere end 100 Rdlr.“ Det er en Selvfølge, at han ogsaa glæder sig over et rigtigt godt Aar. Han bliver da formelig veltalende og skriver: „Anno 1653. Dette Aar efter den forgangne Dyrtyd haver den gode Gud ladet vokse en stor Velsignelse af Jorden, baade af Rug, Byg, Hvede, Havre og Ærter, ja overflødig Nødder, Hør og endreflige Olden, baade paa Egen og Bøgen“.

Omvendt gaar naturligvis de daarlige Tider ham nær til Hjerte, og særlig klager han over alle de Tab, han maatte lide ved de forskellige Besættelser af fremmede Tropper under Tredivaars- og Svenskekrigen. „Anno 1645 maatte jeg fattige Mand paa det ny igen opbygge det, som de umilde Mennesker for mig havde nedreven og ganske fordrevet, og den Gaard paa Kannikegade skal af ny lade forfærdige saa vel som mine Boder bag Klosteret, paa Brøbjerg, Skolegade og Graven og paa Kirkegaarden. De tvende Ejendomme her nedenfor mig var ganske ruinerede og fordærvede, saa vel som alle mine Ejendomme paa Landsbyen, i Hørrit og Thestrup meget ilde fordærvede og medfarne“.

Betegnende for hans Klagen er det imidlertid, at det udelukkende er hans egne Tab, han begræder. Om den forfærdelige Tid for Land og Folk har han ikke et Ord. Følelsen for Fædreland, for Konge og Folk var i det hele ikke vaagen hos Datidens Borgere, navnlig da ikke i de smaa Byer. Naar blot de havde deres paa det tørre og ellers ikke blev forstyrret, var de tilfredse. At være hjemme i sin Rede og passe sit var dem nok. Deres Ærgærrighed gaar ikke ud over at indtage en af Tillidsposterne i Byens Styrelse. Da Rasmus Thestrup i 1650 er borte i 7 Uger til Herredag i København som Udsending for Byen, er det eneste, vi faar at vide derom Notitsen: „Kost vel Penge“. Og dog maa man ingenlunde betragte Rasmus Thestrup og hans ligestillede som gærrige. Det var de ingenlunde. De gav til Tider rundeligt til de fattige, og de var ikke bange for at spendere, naar det gjaldt om at hævde deres Anseelse. Hvad der skulde til for at hævde den, det gav de

uden et Suk. Det var fremfor alt Slægtens Ære, det kom an paa at værne om. Derfor var man konservativ og vovede sig nødigt ud paa Veje, der var nye og ubetraadte. Det handlende og dristige Individ var endnu ikke kommen frem.

II

Helt anderledes forholder det sig med den Købmandsstand, der voksede frem i København. Denne By laa paa en af de mest befærdede Handelsveje, og allerede i det 15. Aarhundrede ser man den tage det op med Hansestæderne. Mange af disses Handlende havde slaet sig ned i København og var bleven danske Borgere. Deres Indflydelse i de bevægede Tider under Reformationen og Begivenhederne under „Grevens Fejde“ var da ogsaa meget betydelig.

For disse Borgere var Verden bleven større, og de saa, at der var Chancer for den, som turde vove.

Til dette Slægtled hørte Marcus Hess. Han var født i København 1526 som Søn af en indvandret tysk Købmand. Livlig og dristig, som han fra første Færd synes at have været, har han aabenbart handlet overalt. 1559 erfarer vi saaledes af et Brev fra Frederik II, at han havde „faaet sig udi Landet“ fire tyrkiske Heste og en arabisk Sadel med Tilbehør. Kongen vilde se paa dem, og hvis de behagede ham, handle med Hess om dem. Hvad han brugte til Fortæring undervejs og til Foder for Hestene, skulde han faa godtgjort.

Det var imidlertid ikke blot med Heste, Hess handlede. Han har saaledes købt og solgt alt, hvad der kunde tjenes Penge paa. Som alle Storkøbmænd har han sat ikke faa af dem i faste Ejendomme rundt om i Byen. Han ejede saaledes Gaarde ved Havnen, i Raadhusstræde, Klosterstræde, Vester-gade, Nørregade og St. Peders Stræde, Haver udenfor Vesterport, de sidste af ret betydelig Udstrækning, omfattende Grundene mellem nuværende Nr. 30 og 74 paa Vesterbrogade og i Bredden ud til Gl. Kongevej. I disse Haver var der Fiske-damme, og vi tager næppe fejl, naar vi gaar ud fra, at der ogsaa der har været dyrket mange fine Urter, som er bleven

brugt i hans egen Husholdning i den store Gaard mellem Kompagnistræde og Snaregade. Vendende ud til Stranden har den sikkert været meget anseelig, og i hvert Fald saa stor, at der kunde rummes fremmede Gesandtskaber med Heste og Tjenere deri. Vi ved saaledes, at Hess 1563 husede et svensk Gesandtskab i længere Tid. Som andre Købmænd har han altsaa ogsaa drevet Gæstgiveri i stor Stil.

Meget anset har Marcus Hess været og selvfølgelig hørt til den Klasse fornemme Borgere, der var selvskrevne til at blive Raadmænd og Borgmestre — Stillinger, som ogsaa Hess efterhaanden udfyldte.

Hvorledes han iøvrigt har faaet Lejlighed til alt, hvad han havde under Hænde, er en anden Sag, thi de store Forretninger, som han stedse havde, maa have taget meget af hans Tid. Han havde bl. a. kgl. Privilegium til at sejle paa flere islandske Havne, hvor han købte Svovl og Tran, men saa vidt man kan skønne, har Hess ikke ladet nogen Chance gaa fra sig. Af et Kongebrev af 1. Marts 1576 faar vi saaledes at vide, at han har ladet støbe 8 „Kobberstykker“ (Kanoner); dem beder Kongen Christoffer Walkendorff om at se paa og købe samt i Stedet for give „Jernstykker“, Pendinge og andre Varer. Samme Aar maa Walkendorff handle med ham om en svensk Bark, som Kongen formoder, „han vil unde os, om vi derom lod handle“. Walkendorff skal byde ham „Nattergalen“ eller et andet Skib derfor og saa mange Penge, som billigt er.

Det var ikke det eneste Skib, Kongen havde faaet. Under Syvaarskrigen havde han konfiskeret et Marcus Hess og andre Købmænd tilhørende Skib „Den gyldne Løve“ paa 300 Læster og brugt det som Krigsskib. 1577 synes der dog at være bleven givet Erstatning derfor.

Med Frederik II gør Marcus Hess i det hele store Forretninger. 1580 havde han af Kongen købt Sild, Korn og andre Varer, men havde hen paa Sommeren endnu ikke betalt dem. Christoffer Walkendorff havde derfor beslaglagt nogle Skibe for Gælden, ca. 4—5000 Dlr., men Kongen er naadig og giver

Henstand, fordi det ellers vilde have været umuligt for Hess at opfylde Forpligtelser andet Steds.

Det synes ogsaa, som Kongen har faaet sit paa 1000 Daler nær, som han eftergiver i December 1581, idet han samtidigt afkøber Hess et Skib for 15000 Dlr. En Del af disse Penge kom efter Hess' Ønske til at bestaa i en Forskrivning paa Kongen af Sverige, som denne skyldte for Sild, han havde „optaget paa den norske Fart“.

Rimeligvis har Hess skullet bruge denne Fordring til Udligning af andre Forretninger.

Hess' største og i alt Fald mest risikable Forretninger synes at være blevne drevne paa Østersøhavnene og især paa Narva. Det var ikke blot Krigsforhold, der voldte Farer, men sandsynligvis ogsaa Vanskeligheder med at afsætte Varerne fordelagtigt, og til Tider med at faa Betalingen hjem. I det Brev, hvori Kongen giver ham Udsættelse med Betalingen af Skylden paa de 4—5000 Dlr., hedder det, at Grunden til Henstanden skyldes „stor Bekostning, han paa hans Skibes Bygning og Udredning haver anvendt og adskillige overfaldendes Skade, han lidt haver, saa og fordi han endnu altsammen Vare ikke nok Pendinge haver kunnet forvende“.

Vi faar her et Indblik i, hvor rent uberegnelig Handelen kunde være, og vi ser, at Hess snart købte og snart solgte Heste, Svovl, Tran, Korn, Sild, Salt, Skibe, og at han ogsaa skulde skaffe Kongen Hofklædninger, som behøvedes til Hofsinderne og andre Hoftjenere til en Pris, de kunde købes for hos andre Købmænd i Riget.

Nogen Oversigt over sin Status har Hess næppe kunnet give, eftersom hans hele Formue ofte svømmede paa Havet, og Udbyttet var afhængig af mange forskellige Hændelser; Forlis, Ildebrand, Krig, Sørøveri og usolide Fordringer. Fra i Dag til i Morgen kunde en Købmand være ruineret.

Regnskabsvæsenet synes stadigt at have været det mest primitive. Karakteristisk i den Henseende er saaledes et Brev fra Frederik II til Walkendorff af 27. Marts 1586, hvori det hedder, at Hess „skal have forstrakt Peder Oxe paa vore Vegne med 1400 Daler, hvorpaa han skal have bekommet afgangne

Peter Hansens Kvitans og Bevis“. Denne Kvittering skal han siden have antvortet sin afgangne Hustru til Opbevaring, men denne havde gemt Forskrivningen „udi et lidet beslaget Skrin“, og da Hess igen vilde have den, kunde han ikke huske, hvor han havde lagt den. Af den Grund havde Hess ikke haft „nogen Føje eller Aarsag til at faa Beløbet betalt“, men nu var det saa heldigt, at han havde fundet Kvitteringen, og derfor bad han om at faa dens Paalydende betalt. Nu skulde Walkendorff undersøge de gamle Regnskaber og eventuelt betale Gælden, „som udi sig selv billigt og christeligt er“. Med andre Ord, baade fra Hess' og Statens Side har Bogholderiet været af den Art, at Fordringen, om ikke Originaldokumentet var kommet til Stede, havde maattet henregnes til de tvivlsomme.

Saaledes synes det i hvert Fald at skulle gaa med et Krav, Hess havde paa „Grozfyren“ af Moskou. Det indgik ikke i hans Levetid, og om Enken senere har faaet det, vides ikke. Christian IV anstrængte sig i alle Tilfælde derfor.

Intet Under, at den Slags Handelsforretninger, Hess førte, kunde gaa galt. Vist er det, at han satte sin Formue til, og i 1590 maatte give Kongen til Kende, „hvorledes hannem udi mange Maader adskillig stor Modgang og Ulykke var tilslagen, saa han klart er kommen fra sin Næring og Bjærgning og lider stor Armod“. Kongen har derfor under „saadanne hans arme Vilkaar naadigst villet anse og naadigst unde hannem noget til hans Underholdning udi hans Svaghed og Sygdom paa hans Alderdom“. Slotsbefalingsmanden skulde derfor lade ham „af Loftet bekomme ½ Læst Rug og 1 Læst Byg saa og 1 Td. Smør, og naar udi nærværendes Aar tages Svin af Skovene, skal han lade ham faa fire gode levende Oldensvin“.

Saaledes endte Marcus Hess' Saga. Han døde 1590, og ved hans Begravelse brugte Præsten Jobs Bog som Udgangspunkt for sin Ligprædiken.¹

Som Købmandstype er han interessant, fordi han tilhører

¹ Kbhvns. Dipl. I, 453—54. II, 435. III, 804. IV, 616.

en Tid, hvor det personlige Initiativ kommer frem, men hvor endnu ingen rigtig Plan herskede i Handelen — og meget afhæng af Tilfældighederne.

Alligevel opstod der paa denne Tid, især i København, en Handelsstand, hvis Førere gik i Spidsen for nye Reformere baade i politisk, social og økonomisk Henseende. Det var som bekendt denne, der i høj Grad var behjælpelig med Indførelse af Regeringsforandringen 1660, hvorved Enevælden indførtes og den gamle Adels Magt knækkedes.

Det Maal, der laa til Bund for den nye Borgerlægts Anstrængelser, var den selvgjorte Mand, der ikke skylder Slægt eller Forbindelser noget af sin Lykke, men helt stoler paa sine egne Evner og Kræfter. For at naa dette fordredes der først og fremmest Plan og Deling af Forretningen, saa man kunde vælge sit Speciale.

En Type paa en af disse nye Art Købmænd har vi i Peter Kloumand. Han var født i København 1637, og hans Farfar var indvandret hertil fra Lüneborg og synes at have grundlagt og gennemført en omfattende Handelsvirksomhed, og det samme var Tilfældet med Faderen, Nicolai Kloumand.

1670 begyndte Peter Kloumand som Vinhandler, hvad der dog ikke synes at være gaaet for ham, men 1677 blev han Materialskriver ved Søetaten, en Stilling, der aabenbart har været noget at gøre ved for en nærsom Mand, og at Peter Kloumand maa have været en saadan, kan man slutte af, at han 1686 kan forpagte Kongens Bryghus. Dette Bryggeris Opgave var oprindeligt den at forsyne Hofholdningen med Øl, men ved Siden heraf var der ogsaa Forretningen med at levere Øl til Flaaden, hvad der sikkert har givet en god Fortjeneste. Men med dette Grundlag for sin Virksomhed har Peter Kloumand ikke været fornøjet. Han har villet sælge til endnu flere. Her stødte han imidlertid paa Bryggerlavet i København, der 1687 havde faaet nye Artikler, der for det første bandt Bryggervirksomheden til 140 særlig dertil indrettede Gaarde, og for det andet fordelte Produktionen af Øl mellem de enkelte Bryggere, saa at hver af dem kom til at fremstille lige meget. Da Øllet ogsaa skulde sælges til en bestemt Pris og kun maatte

brygges i Kar af ens Størrelse, er det givet, at hver enkelt Brygger var sikker paa en fast Indtægt og ikke behøvede at tage sig synderlig af Øllets Kvalitet. Han var under alle Omstændigheder sikker paa at faa alt solgt.

Paa dette Punkt erdet nu, at Peter Kloumand spiller Bryggerne et slemt Puds og viser sig som Forretningsmand af den nye Retning.

Han konkurrerede med dem, og naar man ved, i hvor høj Grad Konkurrence var ildeset af alle Folk af den gamle Skole, forstaar man deres Forbavselse og Vrede. Meningen med hele den Ordning, Bryggerne arbejdede under, var jo netop den at forhindre Konkurrence ved at fordele Indtægten mellem Fagets Udøvere.

Nu kom denne nye Mand og bryggede ikke blot mere end Halvdelen af, hvad Bryggerne tilsammen var i Stand til, fordi han raadede over et større Bryggeri med større Kar, men han solgte ogsaa billigere end disse, d. v. s. under den fastsatte Takst, hvad han paa Grund af Kornpriserne og sin større Produktion med Lethed kunde gøre. Men hvad der var endnu værre — han gav Kredit. Følgen var naturligvis, at han drog alle Kunderne til sig.

Selvfølgelig kunde Bryggerne ikke se roligt paa denne Frækhed. Den gik jo tværs imod alt, hvad der fra gammel Tid havde været god Moral. Hele den gamle Lavsordning havde jo som Maal en Fordeling af Udbyttet og at stille Producenterne lige, fordi det med den primitive Teknik var saa vanskeligt at forøge den. Ganske vist havde dette Princip ikke raadet i den store Handel, men indbyrdes Konkurrence i videre Omfang havde man dog heller ikke brugt indenfor den.

Bryggerne klagede nu 1688 til Kongen over Kloumand. For det første havde han taget Leverancen til de vestindiske Skibe tværtimod kongl. Forordning og Privilegierne, men dernæst var han „mægtig at brygge alle Bryggerne ud af Staden, han kan brygge saa meget en Gang, som snart Halvdelen af Bryggerne tillige; dernæst debiterer han hans Øl for en ringere Pris, end Forordningen tillader, nemlig for 14, 15 à 16 Mark Tønden, hvorudover ikke alene de, som ere tilladte at

købe af hannem, men endogsaa Kroholdere tværtimod Forordningen heller tage Øl hos hannem end Bryggerne, fordi de faae det for en lettere Pris, og siden kan de sælge Potten for lige saa meget, som om det var af den Godhed, som Forordningen tilholder. Dernæst fordi han ogsaa sælger paa Kredit og Tallestokker, hvorudover de heller søge hannem end Lavshuset“. Dertil kom, at fordi han boede i det kgl. Bryghus havde han Frihed for Indkvartering og anden borgerlig Tynge og saaledes saa meget lettere kunde ruinere de andre.

Der blev nu nedsat en Kommission til at undersøge Sagen, og Resultatet af dennes Arbejde blev, at Kloumand havde overskredet sin Ret, men, hvad Bryggerne ikke havde tænkt sig, Omgangsbrygningen blev ophævet, og enhver Brygger fik Lov til at brygge saa meget Øl, han vilde.

Indskrænkningen i Kloumands Bryggervirksomhed har dog næppe generet ham videre. Han fortsatte den i hvert Fald til 1739, da det kgl. Bryghus overtages af Bryggerlavet. Men han nøjedes heller ikke med at være Brygger; han var tillige Skibsreder og deltog i Farten paa Grønland, havde Trankogeri paa Christianshavn og var stor Ejendomsbesidder.

Hans Optræden er vistnok det først kendte Eksempel i vort Forretningslivs Historie, hvor Konkurrencen og Krediten optræder som organiseret Virksomhed. Derved blev han Forløber for et helt nyt Princip, som senere skulde faa den største Betydning for Udviklingen baade af Handel og Industri, og for saa vidt staar han paa Grænsen af en gammel og en ny Tid.

Desværre er der bevaret saa lidt Materiale til Belysning af den gradvise Udvikling af disse Næringsveje, at det er vanskeligt at give et fuldkomment Billede af den.